

NAUJŲJŲ INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ TEISINIS REGULIAVIMAS

Liudvika Meškauskaitė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas ktk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. vasario 22 d.

Parengta spaudinti 2002 m. gruodžio 20 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros vedėja profesorė dr. **Toma Birmontienė** ir šio fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros vedėjas profesorius dr. **Saulius Katuoka***

S a n t r a u k a

Naujųjų informacinių technologijų plėtra verčia spręsti jų teisinio reguliavimo klausimą. Įstatymai gali skatinti arba lėtinti technikos naujovių plėtros procesus. Šiuo metu Lietuvoje kai kurios teisės normos neprisideda prie spartesnės naujų informacinių technologijų plėtros. Plėtojantis naujosios visuomenės informavimo rūšims, tokioms kaip internetas, skaitmeninis radijas ir televizija, stiprėja visuomeninio transliuotojo vaidmuo. Vis dažniau susiduriame su visuomenei žalingos informacijos platinimo, privatumo ir intelektinės nuosavybės apsaugos problemomis. Svarbu, kad kuriantis naujoms informacinėms technologijoms sparčiai tobulėtų ir įstatymai, reguliuojantys šioje srityje atsirandančius visuomeninius santykius. Technikos progresas negali ir neturi griauti teisės, kaip vienintelės tūkstantmečiais puoselėtos demokratinės visuomenės vertybės, reguliuojančios teisės subjektų santykius. Vykstant technologinei revoliucijai demokratinėje valstybėje neturi likti sričių, kurios teisei būtų neprieinamos. Kadangi internetas ir kita naujoji komunikacija nepripažįsta geografinių sienų, kyla būtinybė tarptautinių susitarimų ir sutarčių pagrindu reguliuoti kai kuriuos iki šiol nežinomus teisinius klausimus.

Naujasis visuomenės modelis, aktyviai propaguojamas ir Lietuvoje, – informacinė visuomenė. Dar 1991 m. Valstybinio informatikos plėtros kompiuterizavimo pagrindu buvo parengta koncepcija, kurioje buvo numatyta būtinybė sukurti ir įgyvendinti valstybės informacinės plėtros reguliavimo mechanizmą (juridinius aktus, ekonominių svertų sistemą) [1]. Lietuvos Respublikos parlamentinių partijų ir „Infobalt“ asociacijos memorandumė „Dėl informacinės visuomenės kūrimo Lietuvoje“, pasirašyto 1999 m. spalio 25 d., informacinės visuomenės kūrimas pripažįstamas strateginiu Lietuvos uždaviniu ir nurodoma, kad valstybės pareiga – sukurti tokios visuomenės teisinius aktus [2]. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2001 m. vasario 9 d. nutarimu Nr. 149 patvirtino 2000–2004 m. programos įgyvendinimo priemonės, kuriomis numatyta tikslinant Lietuvos Respublikos valstybės biudžetą atskira eilute išskirti informacinės visuomenės plėtros finansavimą, parengti informacinės visuomenės plėtros strateginį planą ir pan. [3]. Lietuvos Respublikos Vyriausybė numato sukurti šiuolaikinę teisinę aplinką elektroniniam verslui plėtoti, parengti elektroninio verslo įstatymo projektą ir t. t. Šiomis priemonėmis siekiama apsaugoti visuomenę nuo nelegalios ir žalingos informacijos platinimo internete. Tačiau iš esmės Lietuvos Respublikos Vyriausybės strategija yra nukreipta į verslo liberalizavimą, nepabrėžiant žmogaus teisių (ypač nepilnamečių teisių) apsaugos klausimų, kurie neišvengiamai kils kaip naujų informacinių technologijų kaitos rezultatas.

Kita vertus, gali atrodyti, kad bet kokios diskusijos apie naujųjų informacinių technolo-

gijų teisinį reguliavimą yra pernelyg ankstyvos. Tuo labiau, kad dar nepajėgiame teisiškai reglamentuoti tradicinės žiniasklaidos. 2000 m. lapkričio 20 d. rinkos tyrimo bendrovės „Baltijos tyrimai“ duomenimis, net 83 proc. visų Lietuvos gyventojų nuo 15 iki 74 metų niekada nesinaudojo internetu. Pasaulio mastu internetu naudojasi tik labai nedidelė pasaulio gyventojų dalis. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje informacinių technologijų plėtra yra ypač sparti. Šiandieniniame gyvenime sunku aptikti sritį, kuri nebūtų paliesta naujų informacinių technologijų. Šiuolaikinė visuomenė yra tiesiog neatsiejama nuo kompiuterinių sistemų bei skaitmeninių technologijų. Dėl to visuomenei tampa prieinami nepalyginti didesni nei kada nors informacijos srautai. Prie asmeninio kompiuterio prijungus modemą šiandien galima įeiti į duomenų bazes, esančias visame pasaulyje. Čia galima rasti ne tik visų mokslo sričių, bet ir verslo, meno, pramogų ir pan. informacijos. „Online“ tarnybos siūlo ne tik žurnalus ir laikraščius, bet ir radijo bei televizijos programas. Daugelyje šalių prie televizoriaus prijungus papildomą prietaisą „Set-Top-Box“ galima apsipirkti (angl. *Tele-Shopping*), sutvarkyti bankinius reikalus (angl. *Home-Banking*), žaisti videožaidimus, naudotis specialiomis teminėmis televizijos programomis (angl. *Pay-TV*), naudotis tam tikromis mokamomis programomis (angl. *Pay-per-view*) arba pasirinkti televizijos filmus, rodokus lygiagrečiais kanalais (angl. *Near-Video-on-demand*). Be to, už papildomą mokestį galima nusikopijuoti elektroninėse videotekose išsirinktą filmą (angl. *Video-on-demand*) [4, p. 10]. Taip žiūrovui atsiranda galimybė iš kelių šimtų televizijos ir radijo programų pasirinkti pageidaujamą. Internetas kaip uraganas sudrebino mūsų tikrovę. Internetas suvienodino didelių ir mažų šalių galimybes, todėl jo atsiradimą galima lyginti su Prancūzijos revoliucija. Taigi nors internetu šiandien gali naudotis ne visi, šios komunikacijos priemonės galimybės yra beveik neribotos.

Šiuo metu vykstant technologinei revoliucijai tradicinis radijas ir televizija Vakarų pasaulyje jau išgyvena transformacijos procesą. Atsiranda skaitmeninis radijas ir televizija, kurių dėka vartotojai gali pasirinkti ištissus programų paketus, kurių kiekio neriboja nacionaliniai ištekliai – dažniai. Taigi iš esmės kuriasi naujo lygmens visuomenės informavimo priemonės. Visos šios technikos naujovės sparčiai skinasi kelią ir Lietuvoje. Jau galime skaityti vadinauosius elektroninius laikraščius, greitai matyt susipažinsime ir su skaitmeniniu radijumi bei televizija. Iki šiol atskirai kūręsi, dabar iš esmės ima suaugti kompiuterių pramonė, ryšių elektronika, telefonų kompanijos ir visuomenės informavimo priemonės. Šios kompanijos siekia gauti pelno skaitmeninių technologijų dėka. Vis dažniau pradedama kalbėti apie naujų informacinių technologijų ir paslaugų susiliejimą – konvergenciją, kuri pasaulį vertina kaip didžiulę rinką.

2000 m. lapkričio mėnesį Niujorke vykusiame Pasauliniame televizijos forume, kurį organizavo Jungtinės Tautos ir kuriame teko dalyvauti šių eilučių autorei, buvo nagrinėjamos problemos, susijusios su naujųjų skaitmeninių technologijų atsiradimu. Šiuo metu naudotis interneto paslaugomis gali tik 5 proc. žemės rutulio gyventojų, o televizijos stočių programas gali žiūrėti ¼ žmonijos. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad net 40 proc. gyventojų iš viso nemoka nei skaityti, nei rašyti. Europos Sąjungos Taryba 2000 m. liepos mėnesį išskėlė uždavinį – panaikinti skurdą. Nors naujosios informacinės technologijos diegiamos daugelyje pasaulio šalių, tai dar labiau didina bedugnę tarp turtingųjų ir neturtingųjų. Forume buvo pabrėžiama mintis, kad naujasias technologijas būtina panaudoti visų gėriui, kad jos netarnautų vien saujelei turtingųjų ir nedidintų bedugnės tarp tų, kurie jomis naudojasi, ir tų, kuriems šios technologijos neprieinamos. Šiais metais turi būti sudaryta darbo grupė šiam uždaviniui įveikti. Taigi pasauliniame kontekste svarbiausias dalykas yra naujųjų technologijų prieinamumas. Ypač svarbu, kad šios technologijos būtų panaudotos žmonijos labui, visų pirma švietimo ir medicinos srityse.

Technologinė revoliucija kelia tam tikrą susižavėjimą naujomis galimybėmis. Kita vertus, naujosios informacinės technologijos kelia daug iki šiol nežinomų problemų, kurias visuomenė turi neatidėliodama spręsti. Viena jų – žmogaus teisių apsauga.

Vertinant naujasias technologijas išryškėja du gana prieštaringi požiūriai į šį reiškinį: vienas jų – lyriškas, optimistinis, progresyvus. Šiai nuomonei atstovauja kompiuterių vartotojai, bankininkai, technokratai ir kt. Šie entuziastai džiaugiasi, kad atsiveria naujos galimybės naudotis vos ne bet kuria televizijos ir radijo programa, galima rengti videokonferencijas

net nevykstant į jas, galima dirbti namuose, o tai leidžia tikėtis, kad pagaliau ištuštės gatvės. Kitas yra pesimistinis, reakcinis, gynybinis. Jį gina humanistai, kultūros ir meno atstovai, žmogaus teisių gynėjai. Šie skeptikai oponuoja teigdami, kad videokonferencijos negali pakeisti žmogiškųjų ryšių, kurie visuomenės gyvenime yra labai svarbūs, o darbas kompiuteriu namuose dar labiau skatins žmonių izoliaciją. Pirmojo požiūrio atstovų daugiau Jungtinėse Amerikos Valstijose, o antrojo – Europoje. Nors reikėtų sutikti, kad geografinis skirstymas yra sąlygiškas. Reikia pasakyti, kad net Jungtinėse Amerikos Valstijose, nuo seno garsėjančiose žodžio laisve, yra įsikūrusios dvi priešingos tėvų draugijos: viena jų vadinasi „Families against internet censorship“ (šeimos prieš interneto cenzūrą), kovojanti prieš interneto reguliavimą, antroji – „Cyber Angels“ (kibernetiniai angelai), kovojanti už nepilnamečių apsaugą nuo jiems žalingos informacijos internete. Taigi jau nuo pat pirmųjų bandymų taikyti teisinę atsakomybę už žalingos informacijos sklaidimą internete kompiuterių vartotojai skilo į dvi priešingas stovyklas. Tiek viena, tiek kita grupė turi savo šalininkų ir savo argumentų. Interneto laisvės šalininkai pirmiausia nurodo, kad visi bandymai reguliuoti interneto turinį yra kėsinimasis į žodžio laisvę, kurią garantuoja Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos pirmoji pataisa. Antra, kai kurių ekspertų teigimu, techniškai internetą reguliuoti iš viso yra neįmanoma. Vadinamieji hakeriai visada sugebės aptikti programavimo klaidų ir jomis pasinaudoti. Trečia, šios grupės atstovai pabrėžia, kad už vaikų auklėjimą atsakomybę turi priimti tik tėvai, bet ne visuomenė. Šią išvadą jie grindžia tuo, kad yra techninių galimybių kompiuteriuose įdiegti programas, kurios leistų stebėti, kokią informaciją vaikai gauna, arba net galima užkoduoti tam tikrus adresus.

Be abejonės, visame pasaulyje atsiras žmonių, įžvelgiančių naujų informacinių technologijų visiško nereglamentavimo naudą ir privalumus. Tai žmonės, kurių supratimu, saviraiškos laisvė negali būti ribojama ir kontroliuojama. Kitų gi nuomone, besivystant informacinėms technologijoms turi sparčiau keistis įstatymai, kad neliktų, žmogaus teisių apsaugos požiūriu, „baltųjų dėmių“, t. y. tokių gyvenimo sričių, kuriose įstatymai negalioja. Kita vertus, teisinės normos refleksiškai veikia informacinės visuomenės formavimosi procesą, t. y. jos gali skatinti plėtoti naujas informacines technologijas arba jas lėtinti. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos įstatymuose buvo įtvirtinta monopolistinė „Telekomo“ padėtis, o tokia situacija tikrai neskatinė konkurencijos ir technologinio progreso. Akivaizdu, kad juridines kliūtis reikėtų šalinti kaip galima greičiau.

Šiandieninėje visuomenėje apibrėžti naujųjų informacinių technologijų sąvoką gana sudėtinga, nes modernios technologijos labai sparčiai plėtojasi ir tobulėja. Informacinių technologijų sąvoka atsirado prieš dešimtį metų, paspartėjus kompiuterinių sistemų ir telekomunikacinių tinklų plėtrai. Galima būtų išskirti tokias naujų technologijų savarankiškas sritis: internetą, telekomunikacijas ir skaitmenines technologijas. Interneto sudedamosiomis dalimis reikėtų laikyti elektroninį paštą, kompiuterių programas bei jų duomenis. Pastaruoju metu ir Lietuvoje pradedamas diegti mobilusis internetas.

Tokiame skaitmeniniame pasaulyje ypač išryškėja visuomeninio transliuotojo vaidmuo, nes būtent visuomeninis radijas ir televizija atspindi konkrečios šalies kultūrą. Vargu ar šią misiją galėtų atlikti komercinis radijas ir televizija, kurių tikslas – sėkmingas verslas, t. y. reitingai, reklama, pelnas. Visuomeninis radijas ir televizija dirba visiems, o ne tik tiems, kurie moka, ir atspindi tikrąsias konkrečios valstybės vertybes. Visuomeninio transliuotojo svarba šiuolaikiniame demokratiname pasaulyje yra pabrėžiama ir Amsterdamo vienuoliktajame protokole prie Europos Bendrijos steigimo sutarties. Visuomeninis radijas ir televizija – priemonė, leidžianti gerbti ir puoselėti nacionalines vertybes. Elektroninėje žiniasklaidoje žmonės bendrauja visų pirma kaip rinkos atstovai, o socialinę kultūrinę atsakomybę gali įgyvendinti tik visuomeninis radijas ir televizija. Vertinant visuomeninį transliuotoją reikėtų atsargiai taikyti komercinių radijo ir televizijos stočių vertinimo kriterijų – reitingus. Visuomeninis radijas ir televizija visų pirma turėtų užtikrinti vieną svarbiausių demokratinės valstybės visuomenės informavimo principų – nuomonių pliuralizmą, o tai ne visada dera su tokiomis kategorijomis, kuriomis operuoja komercinės struktūros: mada, populiarumas, dideli reitingai ir pan.

Galima išskirti tokias naujųjų informacinių technologijų teisinio reguliavimo kryptis:

Nepilnamečių apsauga nuo jiems žalingos informacijos naujose žiniasklaidos priemonėse

Prie žalingos informacijos, kuri kenkia ne tik nepilnamečiams, bet ir visai visuomenei, reikėtų priskirti nevaržomą pornografiją, smurtą, ekstremizmą ir terorizmą, rasinę diskriminaciją ir net vulgarią interneto kalbą, kuri atitinkamai pažeidžia žmogiškąjį orumą ir pagarbą žmogui.

Nepilnamečių apsauga žiniasklaidoje buvo vienas iš kertinių klausimų, nagrinėtų Pasauliniame televizijos forume, vykusiam 2000 m. lapkritį Niujorke. Bene patys skaudžiausi yra pornografijos skelbimo internete pedofilijos tikslais atvejai, vis dažniau sukrečiantys pasaulį naujais faktais ir skatinantys imtis kuo skubesnių priemonių. Ne ką geresnė padėtis yra tose gyvenimo srityse, kuriose susiduriama su tabako ir alkoholio vartojimu, azartiniais žaidimais arba smurtiniais videožaidimais, skatinančiais prievartą ir rasinę neapykantą. Per naujas technologijas paaugliai tampa naudingais taikiniais reklamuojant arba pateikiant visuomenei daugybę produktų ir paslaugų. Skaitmeninės televizijos ir interneto susilieėjimas suteikia labai dideles galimybes skleisti informaciją, nepaisant geografinių sienų. Taip informacijos turinys susimaišo su reklamine medžiaga, o nepilnamečiams sunku suprasti, kur baigiasi informacija ir kur prasideda reklama. Forume buvo pabrėžiama, kad šias problemas turi spręsti valstybių institucijos, ginančios paauglius nuo jiems žalingos informacijos poveikio.

Vertėtų prisiminti, kad Lietuvoje iki 2002 m. rugsėjo 18 d. nebuvo institucijos, atsakingos už nepilnamečių teisių apsaugą visuomenės informavimo srityje, kuri garantuotų efektyvią paauglių ir žmogaus orumo apsaugą. Europos Sąjungos Komisijos žaliojoje knygoje „Dėl jaunimo ir žmogaus orumo apsaugos audiovizualinėse ir informacijos priemonėse“ (toliau – Europos Sąjungos žaliąji knyga) [5], pristatytoje 1997 m. birželio 30 d., taip pat pabrėžiami specifiniai nepilnamečių ir žmogaus orumo apsaugos klausimai. Kuo labiau vystosi audiovizualinis sektorius ir vyksta konkurencija, tuo labiau reikėtų plėtoti tokią apsaugą. 2002 m. rugsėjo 19 d. įsigaliojo Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, kurio 9 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad šio įstatymo nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atlieka žurnalistų etikos inspektorius. Nors įstatymas jau įsigaliojęs, kalbėti apie realų jo įgyvendinimą sunku, nes kol kas nėra sukurtas įstatymų nuostatų laikymosi kontrolės mechanizmas (Administracinių teisės pažeidimų kodekso papildymai, viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi, skelbimo ir platinimo tvarka, nesukurta šio įstatymo 7 straipsnio 2 dalyje numatytų garso ir vaizdo priemonių sistema, nepaskirta ekspertų grupė prie žurnalistų etikos inspektoriatu ir t. t.).

Net Jungtinės Amerikos Valstijos, garsėjančios daugiau nei poros šimtų metų žodžio laisvės tradicijomis, imasi priemonių ginti nepilnamečius nuo žalingos žiniasklaidos informacijos, įskaitant naujas informacines technologijas. Tiek visuomenei, tiek jai atstovaujantiems politikams kėlė susirūpinimą nevaržomas pornografijos platinimas, todėl pirmiausiai buvo bandoma jį apriboti. 1998 m. birželį Jungtinių Amerikos Valstijų Senatas priėmė Komunikacijų padorumo aktą (CDA), kurį pasiūlė senatoriai Exonas ir Coatsas, sunerimę dėl smurto ir pornografijos internete, veikiančių nepilnamečius. Šiame akte konstatuojama, kad tas, kas buvo pripažintas kaltu dėl transliavimo ar padarymo prieinamu nepilnamečiams komentaro, kvietimo, pasiūlymo ar kitos informacijos, kuri yra nepadori, nešvanki ar įžeidžianti arba kuri pabrėžtinai iššaukiančiai, visuomenės gyvenimo normų požiūriu, pristato arba aprašo seksualų veiksmą ar lyties organus, turi būti baudžiamas iki 250 000 JAV dolerių bauda arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas byloje *Reno v. ACLU* pripažino normą, ribojančią pornografiją, nesuderinama su žodžio laisve, kurią užtikrina Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos Pirmoji pataisa [6]. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas paskelbė CDA nekonstituciniu, bet tik dėl to, kad sąvokas „nepadorus“ (angl. *indecent*) ir „pabrėžtinai iššaukiantis“ (angl. *patently offensive*) laikė nepakankamai gerai apibrėžtomis. Pažymėtina tai, kad šias sąvokas jau anksčiau taikė Federalinė komunikacijos komisija, nustatydama kitoms visuomenės informavimo priemonėms keliamus reikalavimus, užtikrinančius jaunimo teises. Be to, šias sąvokas taip pat taikė teismai. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas, pagrįsdamas minėtų nuostatų an-

tikonstitucingumą, nurodė, kad internetas iš esmės skiriasi nuo tradicinės žiniasklaidos, todėl interneto tinklui reguliuoti negali būti taikomi tokie patys reikalavimai. Pagal galiojančią Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos sampratą nustatomi draudimai rodo kišimąsi į žodžio laisvę, todėl šią laisvę ribojančios priemonės turi būti griežtai tikrinamos. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad sąvokos „nepadorus“ ir „pabrėžtinai iššaukiantis“ nėra tiksliai apibrėžtos, kad asmuo, teikiantis informaciją internetu, galėtų pasitikrinti, ar jis šiuos reikalavimus įvykdė. Taigi šios baudžiamąją atsakomybę nustatančios nuostatos gali lemti tai, kad asmenys vengs reikšti nuomonę bei keistis mokslinio ir meninio pobūdžio informacija.

Atrodė, kad pirmasis mėginimas reguliuoti interneto programų turinį Jungtinėse Amerikos Valstijose žlugo, tačiau CDA nuostatų pripažinimas nekonstitucinėmis nesutrukdė atsirasti kitam teisės aktui – Vaiko apsaugos eteryje aktui, numatančiam komercinių tinklų ir interneto puslapių operatorių, dėl kurių veikos nepilnamečiams tapo prieinama žalinga informacija, atsakomybę. Tai yra pirmieji Jungtinių Amerikos Valstijų bandymai įvesti teisinę atsakomybę už žalingos informacijos nepilnamečiams skleidimą naujose žiniasklaidos priemonėse.

Vokietijoje taip pat buvo mėginama sukurti specialias teisės normas, kurios tinkamai sureguliuotų santykius, kylančius naudojant naujas visuomenės informavimo priemones. 1997 m. rugpjūčio 1 d. įsigaliojo Informacijos ir komunikacijos tarnybų įstatymas (vok. *Informations- und Kommunikationsdienstegesetz*), kuris ne tik praplėtė kai kurių galiojančių įstatymų taikymo naujoms visuomenės informavimo priemonėms galimybes, bet kartu su telekomunikacijų įstatymu (vok. *Teledienstegesetz*) nustatė atsakomybę asmenims, siūlanties tam tikro turinio informaciją. Priėmimui jaunimui kenkiančių rašinių platinimo įstatymo (vok. *Gesetz über die Verbreitung jugendgefährdender Schriften*) 1997 m. birželio 13 d. pataisas tradicinei „rašinių“ sąvokai buvo prilyginti garso ir vaizdo įrašai, duomenų bazės, iliustracijos ir kitokie vaizdiniai. Kitais žodžiais tariant, internetas ir naujos komunikacinės technologijos buvo prilyginti žiniasklaidai.

Būtinybė reguliuoti internetą taip pat buvo pabrėžiama Vokietijos federacinių žemių pasirašytoje visuomenės informavimo tarnybų valstybės sutartyje (vok. *Mediendienstestaatsvertrag*). Vokietijos žemių bei federalinė valdžia bandė nustatyti, kieno kompetencijai priklauso telekomunikacijos tarnybų kontrolė. Visuomenės informavimo valstybės sutartimi nustatyta, kad ji taikoma tiek vartotojams, tiek tarnyboms, elektroniniu būdu siūlančioms programoms.

Kalbant apie jaunimo teisių apsaugą Vokietijoje, kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, teisės normos su tam tikromis išimtimis atsakomybę perkėlė programų kūrėjams (angl. *Servis Provider*). Kaip pavyzdį galima paminėti Vokietijos kompiuterių tarnybos bylą (Somm bylą), kurioje Miuncheno teismas kriminaline bausme nuteisė asmenį, atsakingą už informacijos paskleidimą „Online“ tinklais.

Vokietijoje jaunimo teisių apsaugos žiniasklaidoje gaires nustatė Visuomenės informavimo tarnybų valstybės sutarties 8 paragrafas. Šios valstybės sutarties 1 paragrafas įtvirtino tam tikrus draudimus, kurių nesilaikymas sudarė ne tik nusikaltimų sudėtis, bet ir lėmė tam tikrus nepalankius materialinius padarinius. Šia valstybės sutartimi uždraustas jėgos ir karo propagavimas, žmogiško sielvarto vaizdavimas nesant teisėto intereso ir kitokios informacijos, akivaizdžiai galinčios pakenkti vaikams ir jaunimui, skleidimas. Be to, buvo nustatyta, kad neleidžiami pasiūlymai, galintys daryti žalą vaikų ir jaunuolių fizinei, psichinei ir dvasinei būklei. Kaip išimtis numatyti atvejai, kai tokių programų siūlytojais sudaro galimybę naudotis priemonėmis, leidžiančiomis vartotojui blokuoti šias programas.

Pagal Vokietijos Visuomenės informavimo tarnybų valstybės sutarties 8 paragrafą reikalaujama, kad informacijos, komunikacijos ir visuomenės informavimo tarnybos paskirtų už jaunimo teisių apsaugą atsakingą asmenį, jeigu yra pavojus, kad jų siūlomų programų turinys gali pažeisti jaunimo teises. Asmens, atsakingo už jaunimo teisių apsaugą, uždavinys – palaikyti ryšius su vartotojais bei patarti rengiant programas. Pagal įstatymo nuostatas toks asmuo gali būti įmonė arba organizacija, atliekanti informacijos filtravimą. Kadangi nedetaliuojama, kokias organizacijas galima įgaluoti, yra nuomonių, kad dėl internetui būdingo

tarptautinio pobūdžio neturėtų būti apsiribojama vien tik Vokietijos organizacijomis [7, p. 15]. Pažymėtina tai, kad šią funkciją galima perduoti ir savanoriškosioms savireguliacijos organizacijoms. Nepaisant, kad tokis institucijos turi galimybę įsikišti, tampa sunku kontroliuoti įvairiapusių, nuolat augančius ir dėl to dažnai vos galimus apžvelgti internetu platinamos informacijos srautus.

Vokietijoje iki šiol veikia Savanoriškosios savikontrolės visuomenės informavimo tarnybų sąjunga (vok. *Freiwillige Selbstkontrolle Multimedia Diensteanbieter E. V.*), kuriai, be kitų narių, priklauso Vokietijos „Telekom“, „Microsoft–Network“ ir Vokietijos laikraščių leidėjų federalinė sąjunga (vok. *Bundesverband Deutscher Zeitungsverleger*). Ši sąjunga yra priėmusi elgesio kodeksą, kurio taisyklių privalo laikytis visi nariai. Sankcijas galima taikyti tik nariams. Nors neatmetama galimybė tikrinti kitų subjektų, ne sąjungos narių, siūlomos informacijos turinį, tačiau jų dėmesį galima atkreipti tik tam tikrais nurodymais. Pagal minėtojo elgesio kodekso nuostatas reikalaujama susilaikyti nuo veikų, kurios pagal Vokietijos Baudžiamąjį kodeksą sudaro nusikaltimų sudėtis. Be to, visuomenės informavimo priemonės privalo imtis teisiškai leidžiamų priemonių užkirsdomos kelią naudotis informacija, kuri neleidžiama pagal Vokietijos Visuomenės informavimo tarnybų valstybės sutartį. Čia kalbama apie informaciją, kuri akivaizdžiai gali pakenkti vaikų ir jaunimo dorovei, vaizduoja fizines ar dvasines kančias kenčiančius žmones jų garbę ir orumą žeminančiu būdu. Minėtoji sąjunga veikia kaip savo narių savireguliacijos organizacija, atkreipianti dėmesį į įstatymų pažeidimus, tačiau neįvertinanti turinio pagal įvairias vartotojų grupes. Analogiška savireguliacijos organizacija Didžiojoje Britanijoje yra interneto priežiūros fondas (angl. *Internet Watch Foundation*).

Pažymėtina tai, kad užtikrinant nepilnamečių teises Jungtinėse Amerikos Valstijose, kaip ir kai kuriose Europos valstybėse, buvo apsiribota reglamentavimu, koku paros laiku leidžiama transliuoti nepilnamečiams žalingas programas. Be to, užuot nustatčius griežtus draudimus buvo įvesti lankstūs savireguliacijos mechanizmai. Ilgainiui buvo prieita prie internetu siūlomų programų turinio reguliavimo.

Kažkas panašaus atsitiko ir Prancūzijoje. Po trejų aršios kovos metų 1999 m. gegužės 27 d. Prancūzijoje buvo priimtos vadinamosios „BLOCHE“ pataisos, pagal kurias asmenys, užtikrinantys galimybę naudotis eteriu, yra teisiškai atsakingi už trečiosios šalies teisių pažeidimus. Tie asmenys, kurie aptarnauja naujas informacines technologijas ir tą informaciją daro prieinamą, turi nurodyti asmenį ar asmenis, sukūrusius ir paskelbusius informaciją. Net jeigu šie asmenys tokios informacijos patys nerinko ar nekūrė, jie gali būti kaltinami, jeigu nesukliudė informacijai patekti į eterį.

Šiuo metu vyksta teismo procesas prieš labai gerai žinomą interneto tinklapių kūrėją „YAHOO“, suteikusį galimybę patekti į interneto puslapius informacijai, skatinančiai smurtą, rasizmą ir nacizmą. Tai yra pirmieji pozityvūs žingsniai Europos valstybėse ginant nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos internete bei pagrindines piliečių teises. Šios bylos įgauna vis didesnę pateisinimą matant realaus dabarties gyvenimo įvykius. Patiriantys pernelyg didelį psichinį krūvį paaugliai, veikiami įvairių komunikacijos priemonių, ypač smurto žaidimų internete, tampa sadistais arba barbariškais žmogžudžiais.

Kaip pagalbinės priemonės siekiant apsaugoti nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos rekomenduojamos tokios transliavimo apsaugos sistemos, kaip kodų nustatymas, ženklinimas ir filtravimas. Oksfordo universiteto „Televizijos transliavimo kontrolės“ studijoje buvo atlikta detali jų analizė. Šių tyrimų rezultatai buvo panaudoti rengiant Europos Sąjungos žaliąją knygą. Minėtos rekomendacinio pobūdžio apsaugos priemonės, naudojamos Europos Sąjungos šalyse, yra dažnai kritikuojamos, kadangi jos atsakomybę nuo gamintojų ir platintojų perkelia galutiniam vartotojui, t. y. šeimoms, auginančioms paauglius. Taigi transliavimo apsaugos sistemos nėra tinkama pažangos priemonė, nes jos pašalina informacijos skleidėjų atsakomybę.

Nereikėtų pamiršti, kad svarbus veiksnys kovojant su nepilnamečiams žalinga informacija yra vadinamosios savireguliacijos institucijos. Tačiau tenka pažymėti, kad jos nėra pajėgios išspręsti visų susikaupusių visuomenės informavimo problemų, tuo labiau naujųjų informacinių technologijų srityje. Lietuvoje pabrėžiama, kad savireguliacijos sistema – tai

pačių žurnalistų ir leidėjų institucijos, kurios rūpinasi, kad žurnalistai ir leidėjai laikytųsi Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso reikalavimų. Daugelyje Europos šalių savireguliacijos institucijos suprantamos kaip visuomenės savireguliacijos tarnybos, komisijos ir pan., nepriklausomos ne tik nuo valstybinės valdžios, bet ir nuo leidėjų, transliuotojų, žurnalistų. Tokios savireguliacijos institucijos sudaromos iš nepriklausomų specialistų bei įvairių visuomenės sluoksnių atstovų, o tai įgalina tokias institucijas priimti nešališkus sprendimus.

Privatumo apsaugos problemos

Teisė į privatų gyvenimą yra pamatinė žmogaus teisė, pripažįstama visuose svarbesniuose tarptautiniuose dokumentuose ir daugelio pasaulio šalių konstitucijose. Privatumas yra būtina sąvoka, naudojama siekiant apsaugoti žmogaus orumą, laisvės ir demokratijos institutus. Paskutiniaisiais metais išsivysčius naujoms informacinėms technologijoms bei padidėjus galimybėms rinkti, analizuoti ir skleisti informaciją apie asmenis būtina pakeisti įstatymus taip, kad jie užtikrintų privatumo apsaugą. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad naujųjų informacinių technologijų srityje privatumas kol kas yra mažiausiai apsaugotas. Šiandien niekas negali patvirtinti, kad elektroninis paštas bei naudojami serveriai yra sritis, į kurią niekam nevalia įsibrauti. Naršant po internetinius puslapius arba tikrinat savo elektroninį paštą iš visuomeninių serverių yra techninė galimybė atsiminti elektroninio pašto adresą arba puslapius. Tai gresia nereikalingos reklaminės medžiagos siuntimu į elektroninio pašto dėžutę. Taip pat yra tikimybė, kad gautas žinutes galės perskaityti tretieji asmenys. Žinoma, informaciją galima saugoti techninėmis ir technologinėmis priemonėmis, bet tai daugiau rūpi informatikos specialistams. Tai kodavimas (angl. *Encryption*), įvairios antivirusinės programos, atsarginių kopijų darymas (angl. *backup*) ir pan. Tenka pažymėti, kad šios techninės priemonės nėra labai patikimos, todėl būtina aukštesnio lygio teisinė apsauga, numatanti pažeidėjų teisinę atsakomybę. Pirmieji duomenų apsaugos aktai buvo priimti aštuntajame dešimtmetyje Austrijoje, Danijoje, Norvegijoje ir Liuksemburge.

Dar 1981 metais Europos Taryba priėmė konvenciją „Dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu asmens duomenų apdorojimu“, kurioje deklaruojama kiekvienos valstybės, ratifikavusios šią konvenciją, pareiga gerbti kiekvieno asmens teises ir pagrindines laisves, ypač teisę į privatų gyvenimą, atsižvelgiant į automatizuotą duomenų, susijusių su šiuo asmeniu, apdorojimą.

Reaguodami į technologinius pasikeitimus Europos Parlamentas ir Taryba 1995 m. spalio 24 d. priėmė direktyvą „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo“ (95/46/EC). Be to, 1998 m. vasario 25 d. Europos Komisija priėmė Pataisytą pasiūlymą, skirtą Europos Parlamento ir Tarybos direktyvai „Dėl asmens duomenų apsaugos ir slaptumo skaitmeninių telekomunikacijų tinklų, ypač skaitmeninio tinklo integruotų paslaugų (STIP) ir skaitmeninių mobiliųjų tinklų kontekste“. Šių aktų tikslas – numatyti plačią piliečių apsaugos nuo piktnaudžiavimo jų asmenine informacija sferą. Pagal nurodytos direktyvos 1 straipsnį valstybės narės saugo fizinių asmenų pagrindines teises ir laisves, o ypač jų privatumo teisę tvarkant asmens duomenis.

Ypač sunku ginti žmonių teisę į privatumą „Online“ srityje. Jokios teisinės taisyklės, taikomos ginant asmeninius duomenis, neapėmia viso interneto, kadangi nacionaliniai valstybių įstatymai yra taikomi tik nacionalinėje jurisdikcijoje. Minėtoje direktyvoje 95/46/EC nurodytos nuostatos dėl asmens duomenų apsaugos gali būti pritaikytos ir interneto pasaulyje. Tačiau nacionaliniai teisiniai instrumentai negali patys garantuoti pakankamos teisinės apsaugos, nes internetas **nepripažįsta** geografinių sienų. Taigi siekiant ginti privatumą tarptautiniu mastu kyla būtinybė sudaryti įvairias tarptautines sutartis. Tokių pavyzdžių jau yra. Tarp Europos Sąjungos šalių ir Jungtinių Amerikos Valstijų buvo pasirašytas specialus susitarimas, reglamentuojantis Amerikos kompanijų vykdomą asmeninių duomenų apie Europos vartotojus rinkimą.

Jungtinėse Amerikos Valstijose asmens privatumo problemas sprendžia Elektroninio privatumo informacijos centras (*Electronic Privacy Information Center*). 1974 metais priimtas Jungtinių Amerikos Valstijų Informacijos laisvės aktas (angl. *Freedom of Information Act*)

buvo papildytas 1996 metais priimtu aktu (žr. *Revision of Department of Justice Freedom of Information Act and Privacy Act Regulation and Implementation of Electronic Freedom of Information Act Amendment*), išplėtusiu teisinio reguliavimo sferą.

Lietuvoje taip pat yra žengta žingsnių asmens privatumo apsaugai stiprinti. Lietuvos Respublikos asmenų duomenų teisinės apsaugos įstatymas buvo priimtas 1996 metais [8], o po dvejų metų jo taikymo sritis praplėsta ir dabar apima ne tik valstybinį, bet ir privatųjį sektorių [9]. Nauja šio įstatymo redakcija, priimta 2000 m. liepos 17 d., įsigaliojo nuo šių metų pradžios, išskyrus kai kuriuos straipsnius [10]. Ši naujoji įstatymo redakcija yra suderinta su Europos Sąjungos reikalavimais.

Norint apsaugoti asmens duomenis nepakanka vien teisinio reglamentavimo. Labai svarbu įdiegti tam tikras technines naujoves, užtikrinančias techninę apsaugą, t. y. antivirusinės apsaugos, audito, vartotojų reguliavimo, įsilaužėlių aptikimo, informacijos kopijavimo, šifravimo, elektroninių parašų tvarkymo ir kitokias programas [11].

Intelektinės nuosavybės apsaugos problemos

Informacinėje visuomenėje kinta pačios intelektinės nuosavybės samprata. Tokioje visuomenėje intelektualųjį turtą sudaro ne vien patentai, techninės ir gamybos paslaptys, autorinės teisės, bet ir idėjos, valdymo procesai ir kitokios įmonių sukauptos žinios. Dėl to kyla ne tik autorių teisių, bet ir komercinių paslapties apsaugos klausimų.

Aktualiausia šiuo požiūriu yra nelegalaus programinės įrangos naudojimo problema. Kompiuterinės programos šiuolaikiniu visuomenės išsivystymo etapu vertintinos kaip reprezentatyviausia informacinės visuomenės forma. Jungtinėse Amerikos Valstijose kompiuterinių programų teisinė apsauga įtvirtinta 1980 m., papildžius 1976 m. priimtą Jungtinių Amerikos Valstijų autorių teisių aktą (angl. *United States Copyright Act*). Europoje tokia teisine apsauga susirūpinta kiek vėliau. 1991 m. priimtos Europos Sąjungos direktyvos „Dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos“ (91/250/EEC) 1 straipsnis kompiuterinę programą prilygino literatūros kūriniui. Lietuvoje kompiuterinių programų teisinė apsauga prasidėjo 1992 m. rugpjūčio 21 d., kai Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė rezoliuciją Nr. 681 „Dėl kompiuterinių programų ir duomenų bazių apsaugos“ [12]. 1994 m. gegužės 17 d. įstatymu buvo pakeistas Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 515 straipsnis, pagal kurį prie kūrinių priskirtos kompiuterių programos bei duomenų bazės [13]. Kompiuterinės programos yra nurodytos ir Berno konvencijoje, kurią Lietuvos Respublika ratifikavo 1994 m. gruodžio 14 d. 1996 m. sausio 30 d. buvo priimtas specialus Kompiuterių programų ir duomenų bazių teisinės apsaugos įstatymas, kuris buvo pakeistas 1999 m. gegužės 18 d. pagal 91/250/EEC direktyvą. Vienas svarbiausių kompiuterių programų ir informacinės nuosavybės teisinio reguliavimo tikslų Lietuvoje greta autorių teisių užtikrinimo ir piratavimo prevencijos turėtų būti ir nacionalinės informacinės ekonomikos kūrimosi skatinimas. Praktikoje dažnai šis tikslas mažiau svarbus nei autorių (ypač užsienio) teisių gynimas. Kai kurių specialistų tvirtinimu, Lietuvoje autorių teisių apsauga iš kovos su piratais gresia pavirsti į kovą su konkurentais [14]. Matyt reikėtų aiškiai atskirti nelegalų kompiuterinių programų platinimą nuo vartojimo ir taikyti skirtingas sankcijas.

1989 metais Europos Tarybos Ministrų kabinetas priėmė rekomendaciją R 89(9) Europos Sąjungos šalių vyriausybėms, kurioje buvo patariama atsižvelgti į Europos komiteto nusikaltimų problemoms tirti pranešimą apie nusikaltimus, susijusius su kompiuteriais. Šiame pranešime buvo įvardyta 12 pavojingų veikų, susijusių su informacinėmis technologijomis. Naujajame dar neįsigaliojusiam Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse yra atskiras skyrius „Nusikaltimai informatikai“, kuriame yra trys naujos nusikaltimų sudėty: kompiuterinės informacijos sunaikinimas ar pakeitimas (196 str.), kompiuterinės programos sunaikinimas ar pakeitimas (197 str.) ir kompiuterinės informacijos pasisavinimas ir skleidimas (198 str.) [15].

Nesinorėtų tikėti, kad skaitmeninė era sunaikins teisę, todėl labai svarbu dar kartą apibrėžti šios srities teisinio reguliavimo aspektus, kad teisė išliktų ir atliktų pagrindinę funkciją – saugoti pagrindinius mūsų civilizacijos dalykus.

Norint teisiškai sureguliuoti naująsias informacines technologijas būtina toliau tobulinti visą teisinę bazę, tradicinius informavimo įstatymus papildant naujomis formuluotėmis, kurios apimtų ir naująsias informacines technologijas.

Išvados

1. Naujos informacinės technologijos suteikia ne tik milžiniškas naujas galimybes gauti ir skleisti informaciją, bet taip pat kelia visiškai naujus uždavinius teisinio reguliavimo ir visų pirma žmogaus teisių apsaugos srityje. Naujųjų informacinių technologijų teisinis reguliavimas neturi atsilikti nuo visuomeninių ir ekonominių santykių plėtros. Šiandieninėje Lietuvoje keliami daugiau techniniai ir technologiniai prioritetai, o žmogaus teisių ir ypač nepilnamečių apsaugos nuo žalingos informacijos klausimai yra užmirštami.

2. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas gali skatinti arba lėtinti technologinį progresą. Kad teisinis reguliavimas nepakenktų naujų technologijų plėtrai, būtina panaikinti bet kokius monopolinius įstatymus, autorių teisių apsaugą derinti su naujų informacinių technologijų plėtra, t. y., esant autorių teisių pažeidimų faktams būtina diferencijuoti nelegalių kompiuterinių programų platintojų ir vartotojų atsakomybę, kadangi labai svarbu, kad kaip galima daugiau žmonių galėtų naudotis naujomis informacinėmis technologijomis.

3. Būtina naujų informacinių technologijų būdu platinamą informaciją įstatymiškai prilyginti viešajai informacijai ir kartu įteisinti internetą kaip visuomenės informavimo priemonę.

LITERATŪRA

1. **Telksnys L., Novickas J., Keras A., Galginaitis J., Petrauskas R. ir kt.** Valstybinio informatikos vystymo kompiuterizavimo pagrindų koncepcija. Galutinis projektas. – Vilnius, 1991.
2. **Lietuvos Respublikos** parlamentinių partijų ir „Infobalt“ asociacijos memorandumas „Dėl informacinės visuomenės kūrimo Lietuvoje“, pasirašytas 1999 m. spalio 25 d.
3. **Valstybės žinios.** 2001. Nr. 14–437.
4. **Meyn H.** Massenmedien in der Bundesrepublik Deutschland. Ueberarb und aktualisierte Neuauflage. – Berlin: Ed. Colloquium, 1996.
5. <http://www2.echo.lu/legal/de/internet/content/gpdetoc.html>
6. **Reno v. ACLU,** 1997-06-26. <http://supct.law.cornell.edu/supct/html/96-511.ZS.html>
7. **Bock M., Woebke J.** Selbstregulierung im Internet – Grundzuege eines Neuen Medienrechts // Kommunikation & Recht. Beilage 2 zu Heft 12/1997 Recht der Internationalen Wirtschaft.
8. **Valstybės žinios.** 1996. Nr. 63–1479.
9. **Valstybės žinios.** 1998. Nr. 31–819.
10. **Valstybės žinios.** 2000. Nr. 64–1924.
11. **Balčius A.** Informacijos saugumas ir patikimumas Jūsų įmonei. [http://www.5ci.lt/informacinės technologijos](http://www.5ci.lt/informacinės-technologijos)
12. **Aukščiausiosios Tarybos** ir Vyriausybės žinios. 1992. Nr. 29(2)–895.
13. **Valstybės žinios.** 1994. Nr. 44–805.
14. **Balčius A.** Prieš ką nukreipta valdžios kova su nelegaliomis kompiuterinėmis programomis? 2000-06-01 [http://www.5ci.lt / Politika: įstatymų leidyba.](http://www.5ci.lt/Politika:įstatymų-leidyba)
15. **Valstybės žinios.** 2000. Nr. 89–2742.

Legal Regulation of the New Information Technologies

Liudvika Meškauskaitė

Law University of Lithuania

SUMMARY

This article deals with the questions related to legal regulation of new information technologies (further - IT) in the modern society. Nowadays technical and technological priorities prevail in the Lithuania and questions of the protection of human rights and protection of juveniles from the dangerous influence are neglected. The author of the article analyzes three main directions of the regulation of new IT: protection of the juveniles from the dangerous influence in the new information situation; problems of protection of privacy and questions of protection of intellectual property. Experience of foreign countries is presented and the gaps of legal regulation of the Republic of Lithuania are analyzed. The author suggests to treat the information presented through the new IT as public information and legalize Internet as a tool media. The article bases on the need to improve legal basis in the line of protection juveniles from the influence of dangerous information. For the protection of the development of new IT's from the influence of legal regulation antitrust laws need to be forbidden and means of protection of authors' rights should be compatible with development of new IT, i. e., legal responsibility for violations of authors' rights should be balanced between illegal distributors of computer programs and their users.